

LIECHTENSTEINOVÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Stručná historie a současnost knížecího rodu Liechtensteinů
a Lichtenštejska

Vydáno k 70. narozeninám vládnoucího knížete Hanse-Adama II. z Liechtensteinu

Pavel Juřík

2015

Autor děkuje za připomínky k textu
PhDr. Františku Honzákovi,
JUDr. Ondřeji Horákovi, Ph.D.,
a Dr. Peteru Geigerovi

© Ing. Pavel Juřík
Praha 2015

www.hs-liechtenstein.cz

LIECHTENSTEINOVÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Stručná historie a současnost knížecího rodu Liechtensteinů
a Lichtenštejnska

Vydáno k 70. narozeninám vládnoucího knížete Hanse-Adama II. z Liechtensteinu

Pavel Juřík

2015

Obsah

Úvodní slovo	5
Liechtensteinové	7
Erb Liechtensteinů	8
Vzestup rodu ke knížecímu titulu	9
Stavovské povstání a pobělohorská doba	10
Vznik Lichtenštejnského knížectví	11
Reformátoři a vojevůdci	12
Zahrada Evropy	13
Stavitelé a mecenáši	14
Lichtenštejnské knížectví neutrální zemí	15
První pozemková reforma v ČSR a Liechtensteinové	15
Meziválečné období	17
Navázání diplomatických styků ČSR s Lichtenštejnem	18
Neutralita Lichtenštejnska za 2. světové války	19
Konfiskace majetku občanů Lichtenštejnska	20
Licoměrnost československých úřadů	24
Od vzájemného neuznání k obnovení diplomatických styků	27
Současnost Lichtenštejnska a rodu Liechtensteinů	30
Použitá literatura	33

Úvodní slovo

Historie rodu Liechtensteinů byla do nedávné doby v České republice nežádoucím tématem. Přitom pro české země a střední Evropu vykonali jeho příslušníci velmi mnoho dobrého, jak potvrzují výzkumy českých a zahraničních historiků. Jejich kulturní odkaz, např. v podobě Lednicko-valtického areálu, je nepopiratelný.

Zkreslený a negativní obraz tohoto rodu byl vystaven na neobjektivním hodnocení osobnosti Karla I. z Liechtensteina a dále pak na tvrzeních o údajném „němectví“ a o nevhodném chování členů rodu k tehdejšímu Československu, která se stala účelovým nástrojem ke konfiskaci liechtensteinského majetku v roce 1945.

Kníže Karel I. z Liechtensteina je většině české veřejnosti znám jako „*krvavý Lichtenštejn*“, protože jménem císaře předsedal soudu nad českými pány po bitvě na Bílé hoře. Ovšem již profesor Pekař za první republiky říkal, a nyní to potvrzují i současní historici, že tak negativní osobností nebyl. Byl schopný hospodář, politik a diplomat a svým jednáním se příliš nelišil třeba od Albrechta z Valdštejna a dalších předních politiků své doby. 27 českým pánům navrhoval udělit milost. Přesto byl v české historické literatuře vykreslován zcela negativně a Liechtensteinové za něj byli *de facto* opakovaně trestáni za první pozemkové reformy (1919–1938) a také konfiskací majetku v roce 1945.

Konfiskace majetku občanů Lichtenštejnska v roce 1945 patří mezi nejzávažnější témata novodobé historie českých zemí. Nedávné výzkumy česko-lichtenštejnské komise historiků ukázaly, jak lícoměrně jednaly československé úřady s Lichtenštejnem v letech 1919–1948. Nejprve, aby dosáhly vyvlastnění 60 % pozemkového majetku rodu za první pozemkové reformy (finanční náhrada ovšem nebyla nikdy zcela uhrazena), neuznávaly až do roku 1938 knížectví jako samostatný stát (i když je suverénní zemí od roku 1806). Ačkoli tehdejší Československo nakonec v roce 1938 Lichtenštejnsko uznalo, neobnovilo s ním po válce v roce 1945 diplomatické styky, a to zjevně z toho důvodu, aby bylo možné provést konfiskaci zbývajícího movitého i nemovitého majetku rodu Liechtensteinů na území Československa. Společně s ním byl zkonfiskován i majetek dalších 37 lichtenštejnských občanů.

Z pohledu mezinárodního práva byla konfiskace bez náhrady jednoznačně nezákonná, čehož si byly dobře vědomy i československé úřady a Nejvyšší správní soud. Proto nakonec v polovině února 1948 vládní úřady interně jednaly o finanční náhradě. Po komunistickém převratu byla další jednání pochopitelně zastavena. Ačkoliv Lichtenštejnsko neuznalo vznik Protektorátu Čechy a Morava a nepřerušilo

diplomatické styky s Československem, v roce 1945 republika neměla zájem tyto styky obnovit. Při studiu archivních dokumentů se nelze ubránit názoru, že československé úřady vždy jednaly s Lichtenštejnem tak, jak by si nikdy nedovolily, kdyby bylo větší zemí.

Ačkoli tedy Československo uznalo Lichtenštejnsko již v roce 1938 a mělo s ním až do doby vzniku Protektorátu Čechy a Morava diplomatické styky, které ani jedna ze zemí nepřerušila, tyto styky nebyly v roce 1945 formálně obnoveny a až do září 2009 byly latentní. Nakonec sice k jejich obnově došlo, ale otázka nezákonné konfiskace majetku občanů Lichtenštejnska nebyla dosud právně ani politicky dořešena a zůstává dodnes otevřena.

V posledních pěti letech se česká odborná i laická veřejnost konečně dočkala pravdivých a v řadě případů objevených informací o historii a odkazu rodu Liechtensteinů pro české země. Klíčové v tomto směru byly výzkumy česko-lichtenštejnské komise historiků (2010–2013) nebo publikace, výstavy a konference organizované Historickým spolkem Liechtenstein.

Lichtenštejnsko je moderní zemí s velmi efektivní státní správou a samosprávou a jednou z nejvyšších životních úrovní na světě. Špičkový *high-tech* průmysl tvoří podstatnou část HDP. I pro nás může být tato země v mnohém vzorem. O její modernizaci se v 70.–80. letech minulého století zasloužil současný vládnoucí kníže Hans-Adam II. (* 1945), jehož životní jubileum jsme si připomněli 14. února 2015, jeho otec, kníže František Josef II. (1906–1989), společně s vládou, parlamentem a občany Lichtenštejnska.

Cílem této publikace, která vychází při příležitosti 70. narozenin Jeho Jasnosti a k 25. výročí jeho vlády, je poskytnout čtenáři souhrnný pohled na česko-lichtenštejnské vztahy od roku 1249 až do současnosti, a to na základě nejnovější odborné literatury. Snad to napomůže i k dalšímu pozitivnímu rozvoji vzájemných vztahů a k vyřešení otevřených otázek, které mají nejen právní, ale i morální rozměr.

Autor

Liechtensteinové

Prvním písemně doloženým příslušníkem rodu byl **Hugo von Petronel** († 1156). Ten nazýval sám sebe podle hradu Liechtenstein, který kolem roku 1130 vybudoval u Mödlingu jižně od Vídně. Hugo nebo jeho předkové přišli z Bavor, kde se pohybovali v okolí markrabat z Cham-Vohburgu.¹

Hugův vnuk **Jindřich I.**, připomínaný v letech 1233–1265, založil moravsko-rakouskou větev rodu. Jindřich I. z Liechtensteina patřil mezi přední stoupence moravského markraběte a pozdějšího českého krále Přemysla Otakara II. při jeho pronikání do rakouských zemí. Za věrné služby od něj dostal Mikulov a vsi v okolí, a to listinou vydanou v Brně 14. 1. 1249. Liechtensteinové proto patří mezi nejstarší dosud žijící moravské šlechtické rody.

Jeho vnuk **Hartneid II.** († 1350) se účastnil zápasu Jana Lucemburského a habsburských vévodů Albrechta II. a Oty o český trůn. Od českého krále Jana pak získal – coby jeho spojenec a přítel – řadu privilegií, hrad Děvičky a další majetky.

Jan I. († 1397), vnuk Jindřicha II., byl od roku 1368 hofmistrem vévody Albrechta III. Rakouského. V roce 1370 se Janu I. podařilo získat moravské panství Lednice (něm. *Eisgrub*). V roce 1386 se Jan z Liechtensteina stal rádcem českého krále Václava IV. Protože Liechtensteinové úzce spolupracovali s rodem Lucemburků a podporovali českého krále, vzbudili roku 1394 nelibost vévody Albrechta III., který jim odňal jejich statky jižně a západně od Dunaje.²

Dne 11. 11. 1403 se **Jan II.** († 1411) podílel s padesáti jezdci na vysvobození krále Václava IV. ze zajetí ve Vídni. V době husitských válek se Liechtensteinové postavili na stranu dědice krále Václava IV., jeho bratra Zikmunda Lucemburského. Dvojí politická pozice Liechtensteinů se znovu projevila, když v konfliktu mezi císařem Friedrichem III. a jeho bratrem Albrechtem VII. stál **Jindřich VII. Kulhavý** († 1485) na straně císařova bratra. **Jan V.** († 1473) naproti tomu stál na straně císaře a táhl mu roku 1452 na pomoc k Vídni společně s vojskem zemského správce Jiřího z Poděbrad.

Koncem 15. století se rod Liechtensteinů rozdělil na *steigerskou*, *rakouskou* a *moravskou větev*. **Leonard I. z Liechtensteinu (1492–1534)** přestoupil od katolicství k protestantství a roku 1526 umožnil v Mikulově působení novokřtěnců

¹ Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a současnosti, Souhrnná zpráva česko-lichtenštejnské komise historiků, str. 25–26.

² Pavel Juřík, Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů, str. 17–19.

(tzv. habánů). Panství Mikulov, sídlo moravské větve, zůstalo v držení Liechtensteinů až do **Kryštofa IV.** († 1585) zvaného *Marnotratný*, který ho musel roku 1560 prodat.³

V rámci rakouské větve vznikla *feldsbergská (valtická) odnož*, kterou založil **Jiří V.** (1447–1484). Jeho vnuk **Hartman I.** (1513–1562) i pravnuček **Hartman II.** (1544–1585) byli luteráni. Hartmann II. koupil roku 1575 dolnorakouské panství Feldsberg (od roku 1920 součást ČSR pod názvem Valtice) a přestavěl zdejší tvrz na renesanční zámek. Až do roku 1945 byly Valtice hlavním sídlem rodu na Moravě.

Erb Liechtensteinů

Erb Liechtensteinů tvořil původně jen zlatě a červeně dělený štít. Od začátku 17. století prošel řadou proměn. Zejména Karel I. z Liechtensteina používal několik variant erbu, vždy s vloženým erbem panského rodu Černožských z Boskovic (erb karlovské větve). Od druhé poloviny 17. století Liechtensteinové používají erb Gundakarovy větve.

Velký erb se dnes skládá ze šesti znakových polí: rodový znak knížecího domu tvoří tzv. střední (srdeční) štítek, který je zlatě a červeně dělený; slezský znak tvoří ve zlatém poli zlatě korunovaná černá orlice se zlatou zbrojí, která má na prsou stříbrné jetelové zakončené perisonum opatřené ve středu křížem; znak Kuenringů je osmkrát zlatě a černě příčně dělený se zeleným routovým věncem položeným pokosem; znak vévodství opavského je červeně a stříbrně polcený; znak Ostfrieslandu resp. Rietbergu má ve zlatě černou korunovanou harpyji se stříbrnou hlavou a zlatou zbrojí; znak krnovského vévodství se nachází ve špicí štítu, je modrý a nese zlatými šňůrami obtočenou zlatou trubku.

Velký znak Liechtensteinů. Velký znak je současně státním znakem Lichtenštejnska. Dodnes jsou v něm zemské znaky opavského a krnovského knížectví, která leží na území České republiky.

³ Marek Vařeka, Lichtenštejnsko, str. 57–63.

Vzestup rodu ke knížecímu titulu

Karel I. (1569–1627), syn Hartmana II., získal kvalitní vzdělání na proslulé českobratrské škole v Ivančicích. Dědictvím získal panství Valtice a Lednice. V roce 1596 se oženil s **Annou Marií Černoehorskou z Boskovic** (1569–1625), která mu věnem přinesla rozsáhlá panství Černá Hora a Úsov. Karlův mladší bratr Maxmilián (1578–1643) se roku 1597 oženil s její sestrou **Kateřinou**, se kterou vyženil panství Bučovice a Pozořice u Brna. Tím Liechtensteinové získali rozsáhlý majetek a zařadili se mezi nejbohatší moravské panské rody již před rokem 1600.⁴

Pro další majetkový a mocenský vzestup Liechtensteinů byla důležitá konverze bratrů ke katolickému náboženství. Karel z Liechtensteina se stal roku 1599 nejvyšším moravským zemským sudím. Protože byl schopný politik a diplomat, v roce 1600 se stal nejvyšším hofmistrem císaře Rudolfa II. a tento nejdůležitější úřad zastával do roku 1603. Kvůli milostné aféře s Marií Manrique z Pernštejna musel ale dočasně z úřadu odejít. Jako moravský zemský hejtman pak bránil moravské markrabství proti vojsku sedmihradského vévody Štěpána Bočkaje. Prokázal tehdy dobrou orientaci v zahraniční i vnitrostátní politice, když odmítl vyhrotil konflikt s Uhrami.

V roce 1606 byl znovu povolán do Prahy do úřadu nejvyššího hofmistra císaře (do roku 1607). Schopnosti Karla I. sehnat pro císaře Rudolfa II. peníze byly nenahraditelné, stejně jako jeho politický rozhled. V této době se Karel spojil s hlavou moravské nekatolické opozice a osobním nepřitelem císaře Rudolfa II., Karlem starším ze Žerotína (1564–1636). Oba nesouhlasili se svévolnou politikou císařského dvora, překonali proto náboženské a politické rozdíly, spojili síly a podpořili v rodinném sporu Habsburků o následnictví Rudolfova bratra, arciknížete Matyáše.

Karel z Liechtensteinu poskytl Matyášovi začátkem roku 1608 velkou finanční půjčku (poskytl ji i Petr Vok z Rožmberka) na verbování vojska proti Rudolfovi II., kterému již nebylo rady ani pomoci. Císař pak 25. června 1608 tzv. smlouvou z Hradčan před Matyášem kapituloval (předal mu Uhry, rakouské země a Moravu a Matyáš byl stavy přijat za budoucího českého krále).⁵ Již jako český panovník se Matyáš odměnil Karlovi z Liechtensteina povýšením do knížecího stavu (20. 12. 1608). Jako náhradu válečných škod mu pak 28. prosince 1613 udělil v léno opavské knížectví.

⁴ Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a současnosti, Souhrnná zpráva česko-lichtenštejnské komise historiků, str. 32–33.

⁵ František Čapka, Dějiny země Koruny české v datech, Libri, Praha 2010.

Stavovské povstání a pobělohorská doba

V průběhu stavovského povstání se kníže postavil na stranu císaře Ferdinanda II. Za to mu stavové v letech 1619–1620 zabavili statky na Moravě. Špatně připravené a řízené povstání českých a později i moravských stavů nemělo velké šance na úspěch. Jeho bratr Maxmilián bojoval v císařsko-ligistické armádě v bitvě na Bílé hoře (8. 11.), kde stavovské vojsko utrpělo zbytečnou porážku.

Správce království, bavorský vévoda Maxmilián, odjel 17. 11. 1620 z Prahy a Karla z Liechtensteinu jmenoval císařským komisařem. Protože v Praze zůstaly jen tři pluky pěchoty a oddíl jízdy a úřady spravovali většinou nekatoličtí úředníci, Karel bral ohledy na mínění stavovských kruhů v zemi. Proto byl u dvora obviněn, že je vůči nekatolíkům mírný, a když navrhl ponechat v zemi vcelku loajální staroutraktvistickou církev, ihned vzbudil ve Vídni další podezření.⁶ Jeho opakovanou rezignaci císař ovšem nepřijal.

17. 1. 1621 císař Ferdinand II. jmenoval Karla královským místodržícím a poté i předsedou zvláštního soudu s *rebely*. Členy exekuční komise byli kardinál František z Dietrichsteina, nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, hrabě z Hohenzollernu, kníže Jan Oldřich z Eggenbergu, dvorský rada Hegenmüller, náměstek říšského kancléře Ulm a hrabata Meggar a Trauttmansdorf. Karel I. byl proti tvrdým rozsudkům, a proto se zdál císařovým rádčům příliš mírný. Komise navrhla 43 trestů smrti, císař ale schválil jen 27. Ač byl žádán o milost, kníže Karel I. neměl právo ji udělit. Exekuce byla provedena 21. 6. 1621 na Staroměstském náměstí v Praze.

Karel I. průběžně rozšiřoval svůj majetek, který dobře spravoval. Již v roce 1602 koupil panství Plumlov s městem Prostějovem. Po bitvě na Bílé hoře získal i další panství: Moravskou Třebovou, Šumperk, Zábřeh, Brannou, Rudu nad Moravou, Šumperk, Velké Losiny, Bludov, Sovinec, Brannou (Kolštejn), Zábřeh a Štíty. Panství, která mu daroval císař, nezískal zadarmo, protože na nich vázly i velké dluhy nebo byly náhradou za vynaložené náklady. Dne 15. 3. 1622 získal od císaře dědičně v léno knížectví krnovské jako náhradu za škody, které na jeho statcích způsobila vojska Gábora Bethlena. V září 1622 byl přijat za rytíře řádu Zlatého rouna.

Kníže Karel I. byl významným spojencem Albrechta z Valdštejna. Dne 11. 11. 1622 od něj koupil za 600 000 kop míšeňských panství Kostelec nad Černými lesy, ale nezaplatil plnou cenu. Byla to zřejmě odměna za jeho podíl na tzv. mincovním konsorciu (ražba nekvalitní mince vedla v prosinci 1623 ke snížení hodnoty peněz o 80 %). Karel I. položil základy současných knížecích uměleckých sbírek.

6 Juřík Pavel, Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů, str. 36–40.

Karel I. z Liechtensteinu se stal zakladatelem tzv. **Karlovy linie**. Jeho nejmladší bratr **Gundakar** (1580 až 1658) zastával významné dvorské a zemské úřady. Založil tzv. **Gundakarovu linii**. Roku 1633 povýšil císař jeho panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh na titulární říšské **knížectví Liechtenstein** (zaniklo již v roce 1647). Moravský Krumlov patřil Liechtensteinům až do roku 1908, kdy vymřela **sekundogenitura rodu** nejvyšším hofmistrem císaře, knížetem Rudolfem (1838–1908).

Karlův dědic kníže **Karel Eusebius** (1611–1684) nebyl dvořanem, miloval umění, architekturu, hony a zejména chov ušlechtilých koní, které choval ve Valticích, Lednici a Hohenau. Napsal zajímavé pojednání o architektuře a o výchově princů. Za černokostelecké panství musel císaři v letech 1653 až 1665 za svého otce doplatit 1 479 000 zlatých.⁷

Vznik Lichtenštejnského knížectví

Syn Karla Eusebia, kníže **Jan Adam I.** (1657–1712), byl schopným hospodářem. Na přelomu 17. a 18. století koupil panství Šternberk, Karlovec, Hodonín (1692) a další. Jako milovník umění dal ve Vídni postavit majorátní palác na Bankgasse a zahradní palác v Rossau, které se staly vzorem pro další stavby. Pro koně, které choval, mu architekt Fischer von Erlach vybudoval v Lednici proslulé Velké stáje.

V roce 1699 koupil Jan Adam I. za 115 000 zlatých panství Schellenberg. V roce 1712 k němu přikoupil za 290 000 sousední hrabství Vaduz.⁸ Tím položil základy budoucího Lichtenštejnského knížectví a naplnil téměř stoleté úsilí svého rodu získat skutečný prestižní říšský titul s právem zasedat na říšském sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem.

Protože jeho synové zemřeli v mládí, jeho dědičkami se staly čtyři dcery. Z nich připomeňme **Marii Terezii, vévodkyni de Savoy-Carignano** (1694–1772), která se na Černokostelecku a ve Vídni stala známou mecenáškou a podporovatelkou školství (Savojská rytířská akademie, Dům savojských dam, povinná bezplatná školní docházka na jejích panstvích). Katolická církev uvažuje o jejím blahorečení.

Novou hlavou rodu se stal kníže **Antonín Florián** (1656–1721) z Gundakarovy větve rodu, schopný diplomat a dvořan, nejvyšší císařský komoří a nejvyšší hofmistr. Císař Karel VI. na jeho žádost spojil v roce 1719 dohromady panství Vaduz a Schellenberg,

⁷ Tamtéz, str. 44.

⁸ Pavel Juřík, Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů, str. 55–56.

povýšil je a přejmenoval na Lichtenštejnské knížectví, které se stalo 343. a posledním suverénním státem v rámci Svaté říše římské národa německého. Jako jediný z nich existuje dodnes jako nezávislý stát pod původním jménem a v původních hranicích. Patří tedy k nejstarším nepřetržitě existujícím státům na světě.

Protože knížectví bylo velmi chudé (roční výnos pro knížecí pokladnu činil pouhých 6 000 zlatých), zavázal císař rod Liechtensteinů subvencovat státní rozpočet ze svých moravských panství Šternberk, Úsov a Karlovec. To Liechtensteinové činili až do roku 1945. Kromě pravidelných příspěvků do rozpočtu knížectví rod hradil i řadu mimořádných výdajů (např. výstavbu protipovodňových hrází na Rýně).

Reformátoři a vojevůdci

Připomeňme knížete a polního maršála **Josefa Václava** (1696–1772), významného diplomata a reformátora císařského dělostřelectva (učinil z něj nejlepší druh zbraně až do konce monarchie). Zakládal nové dělostřelecké jednotky, školy (např. v Rudolfově u Českých Budějovic), laboratoře na vývoj střelného prachu, stříl a kanónů a na Adamovsku vybudoval hutě, kde se odlévaly moderní hlavně a náboje.

Poprvé pruský král Bedřich II. poznal sílu reformovaného rakouského dělostřelectva v bitvě u Kolína 18. června 1757, kdy řekl: „*Nepřítel má výhodu početní převahy a lepší dělostřelectvo. Dělá Liechtensteinovi čest.*“ Kníže byl také úspěšným císařským vyslancem v Berlíně a Paříži (jeho francouzskou misi připomíná vzácně dochovaný rokokový zlatý kočár v Lichtenštejnském muzeu ve Vídni).

Josefův prasnovec kníže **Alois I.** (1759–1805) se věnoval především správě svých panství. Dovezl nové druhy dobytka a plodin a zavedl nové pěstitelské postupy. V roce 1790 kníže zaměstnal geniálního architekta, vynálezce a podnikatele (zakladatele Kooh-i-noor Hardtmuth) **Josefa Hardtmutha** (1752–1816). Ten pro něj přestavěl tzv. majorátní palác na Bankgasse ve Vídni a řadu romantických staveb v okolí. Především ale v lednickém zámeckém parku vybudoval řadu malebných staveb, jako např. minaret, Janův hrad nebo Dianin chrám, které jsou nejen vynikajícími architektonickými, ale i technickými díly (viz Zahrada Evropy).

Protože kníže Alois I. zemřel bezdětný, hlavou rodu se stal jeho bratr, polní maršál **Jan I.** (1760–1836). Byl to vynikající a statečný voják (ve 132 bojových akcích bylo pod ním zabito 24 koní) a schopný diplomat, kterého si cenil i císař Napoleon. Proslavil se např. v bitvách u Würtzburgu, Slavkova, Wagramu a Aspern. Císař mu za to udělil velkokříž řádu Marie Terezie. Za Rakousko podepsal roku 1805 tzv. bratislavský (resp. přešpurský) a v roce 1809 schönbrunský mír.

Kníže Jan I. pokračoval v budování Lednicko-valtického areálu a v roce 1808 koupil bývalý rodinný hrad Liechtenstein v Mödlingu u Vídně. Rozšířil také a klasicistně přestavěl, rodinnou hrobku ve Vranově u Brna, kde byli členové rodu pohřbíváni až do roku 1938. V roce 1810 kníže otevřel nejcennější sbírky umístěné v Lichtenštejnském zahradním paláci ve Vídni pro veřejnost (otevřeny byly nepřetržitě až do roku 1938 a znovu pak od roku 2004).

Zahrada Evropy

Knížata Alois I. a Jan I. z Liechtensteinu se zařadili k nejvýznamnějším stavebníkům v Evropě přelomu 18. a 19. století. Přetvořili lednický a valtický zámek s parky v jeden harmonický stavební a krajinářský komplex – v přírodní park, bájnou Arkádií. Objednali také terénní úpravy v okolí lednického zámku, které zabránily opakování četných povodní na řece Dyji. V lednickém parku byl vyhlouben rybník s 15 ostrůvky, které byly vzájemně spojeny můstky – ideální romantická scénérie pro procházky panstva nebo projížďky na lodích...

V této době vyrostla v okolí lednického zámku také řada zajímavých romantických staveb, které jsou dodnes ozdobou krajiny, jako např. romantická zřícenina Janova hradu (1807), Dianin chrám (1810) nebo Hraniční zámeček (1816). Lednicko-valtický areál má 283 km² a je v Evropě největším lidskou rukou přeměněným územím a od roku 1996 je také památkou UNESCO. Lednicko-valtickému parku se v 19. století říkalo „*zahrada Evropy*“, protože se zde rozmnožovala řada stromů, dřevin a květin nově dovezených z jiných kontinentů a odtud se posílaly do dalších zahrad a parků.

Stavitelé a mecenáši

Janův syn, kníže **Alois II.** (1796–1858), byl ve své době známým hospodářským reformátorem. V letech 1845–1858 dal do dnešní podoby novogoticky přestavět zámek Lednice a vybudovat zde proslulý 92 metrů dlouhý skleník. Zasloužil se i o vybudování první zemědělské školy v habsburské monarchii. V roce 1818 navštívil jako první člen rodu Lichtenštejnsko a roku 1848 mu dal první ústavu.

Jeho syn, kníže **Jan II.** zvaný **Dobrotivý** (1840–1929), byl velmi vzdělaný a patřil mezi největší filantropy v Evropě (odtud přízvisko *Dobrotivý*). O politickou kariéru se nezajímal, dal přednost správě svých panství, vědě, umění a veřejným projektům. Rozšířil třeba nemocnici ve Valticích nebo financoval stavbu nemocnice v Krnově. V roce 1873 založil ve Valticích ovocnářsko-vinařskou školu a roku 1895 Vyšší ovocnářskou a zahradnickou školu v Lednici. V roce 1912 založil *Ústav pro zušlechťování rostlin knížete Jana z Liechtensteinů* *J. G. Mendela v Lednici na Moravě* a podporoval i další školské a vědecké projekty.⁹ V roce 1898 zřídil na zámku Úsov lesnické a lovecké muzeum (před tím zde byla první lesnická škola na Moravě).

Kníže dal v roce 1886 opravit a přestavět hrad Šternberk na Moravě, který si oblíbil, a později i hrad Vaduz v Lichtenštejnsku. V roce 1903 vyhlásil nejstarší přírodní rezervaci na Moravě v dnešní chráněné krajinné oblasti Jeseníků Šerák-Keprník – tzv. **Lichtenštejnský prales** (172 hektarů).

Při 50. výročí jeho vlády ústřední účtárna spočítala, že kníže Jan II. Dobrotivý věnoval na charitativní účely, dary a dotace 73,5 milionu tehdejších švýcarských franků:

- 28 milionů franků – dary jednotlivcům,
- 12 milionů franků – humanitární projekty a charita,
- 10,5 milionu franků – podpora vědy a umění,
- 6 milionů franků – stavba a opravy kostelů,
- 5 milionů franků – dary lichtenštejnskému knížectví,
- 1,5 milionu franků – stavba škol.

Obdaroval také řadu muzeí a galerií, kterým věnoval významná díla z rodových sbírek nebo je pro ně zakoupil (např. muzea ve Vídni, Brně, Opavě, Praze).

⁹ Pavel Juřík, *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů*, str. 117–123.

Lichtenštejnské knížectví neutrální zemí

Jan II. dal v roce 1862 Lichtenštejnskému knížectví moderní ústavu a v roce 1868 zrušil jeho armádu (80 mužů). Zasloužil se o rozvoj lehkého průmyslu (textilky) v knížectví. Za první světové války si knížectví zachovalo neutralitu a po jejím skončení se místo na Rakousko-Uhersko začalo orientovat na Švýcarsko.

Od roku 1919 švýcarská konfederace zastupovala zájmy Lichtenštejnska v zahraničí (knížectví otevřelo ve stejném roce svá vyslanectví v Bernu a ve Vídni). V roce 1920 se švýcarský frank stal oficiální měnou Lichtenštejnska a o čtyři roky později knížectví vytvořilo se Švýcarskem celní unii. Současně Vaduz přijal švýcarské liberální zákonodárství.¹⁰

Kníže Jan II. poskytl své zemi trpící následky 1. světové války bezúročné půjčky, které změnil v dar. Celkem poskytl 1,353 milionu švýcarských franků na dovoz potravin, další potřeby vlády a stavbu vodní elektrárny. V letech 1922–1928 poskytl dalších 1,121 milionu franků.¹¹ Mezitím se ale sám rod Liechtensteinů dostal v důsledku první pozemkové reformy v ČSR do finanční krize. Aby kníže získal nezbytné peníze, použil na potřeby knížectví nejen rodinné fondy, ale nechal dokonce prodat i knížecí klenoty. Jan II. se stal nejdéle vládnoucím evropským panovníkem. Svě zemi vládl plných 71 let, o 3 roky déle než František Josef I. a o 7 let déle než královna Viktorie.

První pozemková reforma v ČSR a Liechtensteinové

Velkým problémem pro Liechtensteiny byla první pozemková reforma v Československu (1920–1933). V roce 1919 Liechtensteinové vlastnili na území republiky 167 577 hektarů půdy. Většina zemědělské půdy byla dlouhodobě pronajata, část Liechtensteinové obhospodařovali ve vlastní režii. S výkupem pozemků za úředně stanovenou cenu (cca ¼ tržní ceny) nesouhlasili a se Státním pozemkovým úřadem (SPÚ) se neúspěšně soudili (podobně jako řada dalších velkých vlastníků). V rámci první pozemkové reformy bylo Liechtensteinům vyvlastněno okolo 60 % pozemků (vysoce nad průměr v ČSR). Řada československých politiků tehdy dokonce hovořila o odčinění Bílé hory, což bylo právně nesprávné (Jan II. nenesl právně odpovědnost za svého předka ze 17. století). Nebylo to správné ani fakticky, protože Liechtensteinové získali v době pobělohorské jen cca 30 % z 167 577 hektarů půdy, kterou vlastnili v roce 1919 (viz tab. č. 1).

¹⁰ David Beattie, *Liechtenstein A Modern History*, str. 50–54.

¹¹ Rupert Quaderer, „Touha po Tvých penězích je nezměrná“, Knížecí rod jako pomocník Lichtenštejnska ve finanční nouzi po první světové válce, in *Časopis Matice moravské*, ročník CXXXII/2013, supplementum 6, str. 25–39.

Tab. č. 1 Přehled majetku Liechtensteinů v roce 1919, rok a způsob jeho nabytí

Země	Panství	Rozloha (ha)	Způsob nabytí	Rok nabytí	Nabyvatel statku
Majetky fideikomisu ve správě vládnoucího knížete Jana II. von und zu Liechtenstein					
Morava	Lednice (Eisgrub)	2 846	koupě	1249	Jindřich I.
Dolní Rakousko	Rabensburg	6 839	koupě	1385	Jan I.
Morava	Valtice (Feldsberg)*	5 601	věno	1395	Jan II.
Dolní Rakousko	Wilfersdorf	1 930	dědictví	1436	Kryštof II.
Morava	Úsov (Aussee)	7 725	věno	1597	Karel I.
Morava	Bučovice (Butschowitz-Steinitz)	14 310	věno	1597	Maximilián
Morava	Plumlov (Plumenau)	12 960	koupě	1602	Karel I.
Morava	Pozořice-Adamov (Posoritz-Adamthal)	14 695	věno	1604	Maximilián
Slezsko	Krnov a Opava (Jägerdorf, Troppau)	9 621	léno, koupě	1614, 1622	Karel I.
Morava	Moravská Třebová (Mährisch Trübau)	6 268	koupě	1622	Karel I.
Morava	Zábřeh (Hohenstadt)	6 993	dar	1622	Karel I.
Morava	Branná (Goldenstein)	9 538	dar	1622	Karel I.
Morava	Ruda nad Moravou (Eisenberg)	5 451	dar	1622	Karel I.
Morava	Uherský Ostroh (Ungarish Ostra)	7 233	koupě	1622	Karel I.
Čechy	Úhřetěves (Aurinowes)	8 219	koupě	1622	Karel I.
Čechy	Landškroun (Landskrone)	6 195	koupě	1622	Karel I.
Čechy	Landškroun (Landskrone)	6 195	koupě	1622	Karel I.
Čechy	Černý Kostelec (Schwarzkosteleitz)	9 775	koupě	1623	Karel I.
Morava	Břeclav (Lundenburg)	7 177	koupě	1638	Karel Eusebius
Čechy	Rumburk (Rumburg)	2 564	koupě	1681	Anton Florian
Morava	Šternberk (Sternberg)	7 423	koupě	1695	Jan Adam I.
Morava	Šternberk (Sternberg)	7 423	koupě	1695	Jan Adam I.
Morava	Karlovec (Karlsberg)	4 541	koupě	1699	Jan Adam I.
Dolní Rakousko	Judenau	1 523	koupě	1701	Jan Adam I.
Lichtenštejnsko	Liechtenstein (Vaduz)	189	koupě	1712	Jan I.

Čechy	Kounice (Kaunitz)	2 712	koupě	1760	M. Terezie Savojská
Čechy	Rataje nad Sázavou (Rattay)	3 687	koupě	1764	M. Terezie Savojská
Čechy	Radim	3 292	koupě	1783	Alois I.
Morava	Olomouc (Olmütz)	2 348	koupě	?	
Morava	Velké Losiny (Gross-Ullersdorf)*	6 403	koupě	1802	Karl Josef
Dolní Rakousko	Liechtenstein bei Mödling	1 628	koupě	1807	Jan I.
Dolní Rakousko	Schottwien a Seebeinstein	3 460	koupě	1824	Jan I.
Salzburg	Fischhorn	7 597	koupě	1862	Sophie z Liecht.
Celkem		19 074			

* Majetek knížete Aloise z Liechtensteinu

Pozn: Dalšíh 16 619 hektarů půdy vlastnila knížata František a Friedrich v Dolním Rakousku, Korutanech a Štýrsku.

Do konce roku 1938 bylo z jejich majetku převzato okolo 91 500 hektarů. SPÚ Liechtensteinům přiznal finanční náhradu ve výši 122,5 milionu Kč a k tomu úrok ve výši 27,05 milionu Kč (3 % ročně), tedy celkem okolo 150 milionů Kč. Tržní hodnota pozemků ale dosahovala až 656 milionů Kč. Do konce roku 1938 bylo vyúčtováno 111,5 milionu Kč a z toho bylo 85,5 milionu Kč zaplacen v hotovosti. Na zaplacení majetkových a dědických daní bylo odečteno 23 milionů Kč, na jiné výdaje 3 miliony Kč a zbývalo zaplatit asi 38 milionů Kč.¹²

Meziválečné období

Janovým dědicem se stal jeho mladší bratr, kníže **František I.** (1853–1938), který byl císařským diplomatem a v letech 1894–1899 velvyslancem v Petrohradu (hovořil plyně rusky). Snažil se o navázání spojení mezi Rakousko-Uherskem a carskou říší a o odvrácení hrozícího konfliktu.

V letech 1896 a 1897 se mu dokonce podařilo dojednat setkání císaře Františka Josefa I. s ruským carem Mikulášem II. ve Vídni a Petrohradu. S jeho snahou o zlepšení vztahů nesusouhlasily některé politické a vojenské kruhy ve Vídni, které je sabotovaly. Vzhledem k jeho zkušenostem a názorům s ním počítal ve své budoucí

¹² Ondřej Horák, Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním, str. 135–136.

vládě následník trůnu František Ferdinand d'Este; František I. měl vykonávat funkci spolkového kancléře (předseda vlády plánované rakousko-uherské federace).

Kníže František Josef II. Lichtenštejnsko úspěšně provedl obdobím 2. světové války. Jeho rod a občané ale utrpěli v roce 1945 velké materiální škody, které vedly k finanční krizi státu a rodu.

V roce 1907 se zasloužil o založení katedry východoevropské historie na vídeňské univerzitě. Teprve po bratrově smrti se roku 1929 mohl oženit s baronkou **Elsou von Gutmann** (1875–1947), dcerou významného židovského podnikatele a bankéře. Oba vystupovali proti nacismu, proto musela kněžna po anšlusu Rakouska tajně utéci do Československa a odtud do Švýcarska.

Protože i kníže František I. zemřel bez potomků, stal se novým vládnoucím knížetem jeho synovec **František Josef II.** (1906–1989), který žil na zámku ve Velkých Losinách. Po strýcově smrti 25. 7. 1938 se stal první hlavou rodu i státu, která trvale přesídlila do Vaduzu. Kníže tím vyjádřil nesouhlas s anšlusem Rakouska a chtěl také posílit pozici Lichtenštejnska v očekávaném boji o udržení jeho suverenity vůči Třetí říši.¹³

Navázání diplomatických styků ČSR s Lichtenštejnskem

Po roce 1918 Československo neuznalo Lichtenštejnské knížectví jako suverénní stát z obavy, aby to nekomplikovalo provedení pozemkové reformy na velkostatkách Liechtensteinů. Až když byla pozemková reforma ukončena, našly k sobě Československo a Lichtenštejnsko cestu. Impulz k navázání diplomatických styků přišel od prince-regenta Františka Josefa II. (panoval za nemocného knížete Františka I.), jehož notu 3. 5. 1938 předal československé vládě švýcarský vyslanec.

¹³ David Beattie, *Liechtenstein A Modern History*, str. 88–91.

Československá vláda si dala s odpovědí na čas. Nejprve vyčkala, až 25. 7. zemřel dlouhodobě nemocný kníže František I., tím se vyhnula nutnosti zúčastnit se jeho pohřbu jako hlavy státu.¹⁴ Jeho pohřbu 29. 7. 1938 se zúčastnil moravský zemský prezident Jan Černý jako osobní zástupce prezidenta republiky. Konečně 30. 7. 1938 předalo ministerstvo zahraničních věcí švýcarskému vyslanci nótu, kterou byly konečně navázány diplomatické styky mezi Československou republikou a Knížectvím lichtenštejnským (zastupovalo ho švýcarské vyslanectví v Praze). Prezident Edvard Beneš poslal 10. září 1938 knížeti Františku Josefovi II. blahopřejný telegram k jeho nástupu na trůn. Dokonce souhlasil s odškodněním Liechtensteinů za vyvlastněný majetek i s jeho částečným navrácením. Finanční kompenzace měla být ale zpětně investována v ČSR.

Diplomatické styky byly znovu přerušeny již 15. 3. 1939 *de facto*, poté co Švýcarsko uznalo vznik Protektorátu Čechy a Morava a své vyslanectví změnilo na generální konzulát. Knížectví ale vznik protektorátu *de iure* neuznalo (na rozdíl např. od Sovětského svazu). Kníže František Josef II. dokonce poslal exprezidentovi Edvardu Benešovi prostřednictvím spolehlivého kurýra do exilu peníze.

Neutralita Lichtenštejnska za 2. světové války

Po celou druhou světovou válku Lichtenštejnsko dodržovalo přísnou neutralitu. Ve dnech 2.–3. 3. 1939 kníže vykonal zdvořilostní státní návštěvu v Berlíně, kde se setkal s ministry říšské vlády i s Adolfem Hitlerem. Krátce po této návštěvě se 24. března 1939 Národně-socialistické hnutí v Lichtenštejnsku pokusilo o státní převrat, ale neuspělo a jeho význam výrazně klesl. Naprostá většina obyvatel se postavila za knížete a vyslovila se pro neutralitu a nezávislost své země. Kníže měl obavy z případného vítězství zemí Osy.¹⁵

Anexe knížectví hrozila znovu v srpnu 1943 v souvislosti s nakonec nerealizovaným plánem únosu papeže Pia XII. z Vatikánu a jeho usidlením ve Vaduzu pod kontrolou Třetí říše.¹⁶ Kníže, jeho vláda a parlament nezávislost Lichtenštejnska uhájili, ale Vaduz byl u nacistů neustále v podezření, že provádí špionáž proti Německu. Styky se Spojenci knížectví udržovalo přes Švýcarsko.

¹⁴ Václav Horčíčka, Vyvlastnění majetku knížete Františka Josefa II. von und zu Liechtenstein, in Šlechtic v Horním Slezsku, str. 403–404.

¹⁵ Václav Horčíčka, Lichtenštejnové v Československu, str. 209.

¹⁶ John Cornwell, Hitelrův papež, Tajný příběh Pia XII., BB/art, Praha 2009, str. 288–289.

Lichtenštejsko také poskytlo v letech 1933–1944 pomoc asi 400 uprchlíkům, z nich bylo 125 židovské národnosti. Hranice knížectví střežila švýcarská pohraniční stráž, proto muselo knížectví dodržovat vízovou a imigrační politiku země helvétského kříže. V případě napadení Třetí říší by se tato stráž bez boje stáhla za Rýn do Švýcarska. Knížectví nebylo možné vojensky bránit.

Po šesti letech zamítnutých žádostí se na přelomu let 1944 a 1945 Liechtensteinům konečně podařilo evakuovat do Vaduzu většinu uměleckých sbírek z Rakouska a Moravy. Knížecí úředníci ale museli použít i lsti a nasadit své životy, aby i nejcennější díla (která nesměla v žádném případě opustit území ovládaná nacisty) dostali do bezpečí neutrálního knížectví.¹⁷ Několik obrazů bylo při transportu poškozeno střelami spojeneckých stíhaček.

Konfiskace majetku občanů Lichtenštejska

Ještě před osvobozením působil na švýcarském generálním konzulátu v Praze jako zmocněnec knížete princ **Karel Alfréd** (1910–1985). Zatímco neutrální Lichtenštejsko počítalo s pokračováním diplomatických styků s Československem hned po jeho osvobození, již počátkem roku 1945 mělo signály, že Československo si jejich obnovení nepřeje. Exilová vláda totiž pod tlakem komunistů a jimi vnuceného tzv. Košického vládního programu již v té době plánovala konfiskaci majetku občanů německé národnosti, mezi které zařadila i občany Lichtenštejska.

V únoru 1945 Československo obnovilo diplomatické styky se Švýcarskem, které v březnu 1939 uznalo jeho okupaci, ale s Lichtenštejnem je neobnovilo. Zajímavé je sledovat právní výklad československých úřadů, proč k jejich obnově nedošlo. Podle ministerstva zahraničí ČSR byly diplomatické styky přerušeny tím, že je přerušilo Švýcarsko, které zájmy knížectví zastupovalo. Platil zde údajně princip tzv. diplomatické jednoty (s čímž nesouhlasil Vaduz, který trval na nepřerušném trvání diplomatických styků). Kdyby ale tento princip platil, pak by při obnovení diplomatických styků ČSR se Švýcarskem měly být automaticky obnoveny také styky s Lichtenštejnem, což se nestalo.¹⁸

¹⁷ Podrobně viz Gustav Wilhelm, *The Journey of the Liechtenstein Gallery from Vienna to Vaduz*.

¹⁸ Václav Horčíčka, *Vyvlastnění majetku knížete Františka Josefa II. von und zu Liechtenstein*, str. 404.

Když hrozila konfiskace majetku Liechtensteinů v Československu, švýcarský generální konzul v Praze Albert Huber upozornil dne 19. 6. 1945 československé ministerstvo zahraničních věcí, že by šlo o zásah proti hlavě nezávislého státu. Ministerstvo si v té době bylo vědomo zahraničněpolitických rizik, zejména pak toho, že konfiskace majetku bez náhrady by ve Švýcarsku a na Západě „...mohla vyvolat nesprávný a zkreslený dojem o poměrech u nás“.¹⁹

Majetek knížete Františka Josefa II. a dalších členů rodiny byl zkonfiskován na základě dekretů prezidenta republiky. Vyhláškou Okresního národního výboru v Olomouci ze dne 30. 7. 1945 č. 470 byl František Josef II. z *Lichtenštejnů* označen podle § 1 odst. 1 písm. a) dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., za osobu *německé národnosti*. Proti vyhlášce, podle poučení, mohl jmenovaný uplatnit nárok na výjimku z konfiskace podle § 1 odst. 2 dekretu prezidenta republiky u Okresního národního výboru v Olomouci, a to do 15 dnů ode dne vyvěšení vyhlášky.

Kníže František Josef II. podal stížnost proti vyhlášce prostřednictvím svého generálního zmocněnce, kterým byl jeho mladší bratr Karel Alfréd. Protestoval, že byl označován za Němce s účinky konfiskace zemědělského majetku a že vyhláška nebyla doručena ani jemu, ani jeho zmocněncům v Československu, a proto je podle něj právně neúčinná. Také namítal, že vyhláška neobsahovala poučení o opravném prostředku. Navrhoval proto, aby bylo vše navráceno do původního stavu a aby byla vyhláška vydána znovu, ale s poučením o opravném prostředku a pak doručena jeho právnímu zástupci JUDr. Emilovi Sobičkovi v Praze.

Lichtenštejnský kníže také namítal, že byl zcela svévolně označen jako *osoba německé národnosti* ve smyslu § 2 dekretu č. 12/1945 Sb., a také, že se nikdy při žádném sčítání lidu v rozhodném období po roce 1929 nepřihlásil za příslušníka německé národnosti a nebyl také nikdy členem politické strany nebo formace, které sdružovaly občany německé národnosti. Většina členů rodiny Liechtensteinů v době sčítání lidu odjela z Československa, protože jako národnost nemohli uvést, že jsou *Lichtenštejnci* (byli občany Lichtenštejnska). Kníže se v této době tedy prokazatelně nacházel mimo území ČSR.

¹⁹ Václav Horčíčka, Drahomír Suchánek, Jan Županič, Dějiny Lichtenštejnska, str. 159.

Na zavedení národní správy a hrozbu následné konfiskace majetků kníže reagoval prostřednictvím svého právního zástupce JUDr. Emila Sobičky v Praze. Profesor JUDr. František Weyr (spoluautor československé ústavy) pak pro něj vypracoval v letech 1945 a 1947 právní posudky, které zcela odmítaly konfiskaci pro rozpor s dobovým právem. Základní argumenty Liechtensteinů proti konfiskaci lze shrnout takto:

1. Majetek panujícího knížete je majetkem hlavy cizího státu uznaného Československem;
2. Členové lichtenštejnského rodu se nikdy vědomě a dobrovolně nepřihlásili k německé národnosti, užívají sice německého jazyka, ale jsou občany Lichtenštejnska;
3. Lichtenštejnsko bylo ve válce neutrální, jeho občané se proto nemohli aktivně zúčastnit boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky;
4. Konfiskace odporuje vnitrostátnímu právu Československa a rovněž také mezinárodnímu právu.²⁰

Kromě knížete Františka Josefa II. a dalších sedmi členů rodu Liechtensteinů (viz tab. č. 2) postihly poválečné konfiskace i dalších 27 lichtenštejnských občanů (viz tab. č. 2).²¹ Mezi nimi byl také bankéř židovského původu Johann Alexander baron von Königswarter (1890–1950?). Ten po antisemitských útocích v Německu přijal v roce 1930 lichtenštejnské občanství. Na území ČSR vlastnil zámek a velkostatek Šebetov severně od Brna (4 000 hektarů). Občanství neutrálního Lichtenštejnska mu za okupace na území protektorátu nejprve zachránilo život a majetek (gestapo ho několikrát vyslýchalo, musel opustit zámek). Na základě lichtenštejnského občanství byl ale v roce 1945 označen za Němce, veškerý majetek mu byl zkonfiskován (zámek Šebetov byl vyrabován) a baron byl odsunut do Rakouska, kde v bídě zemřel.²²

²⁰ Tamtéž, str. 142.

²¹ Časopis Matice moravské, ročník CXXXII/2013, Supplementum 6, str. 184–189.

²² Jan Županič, Židovská šlechta podunajské monarchie, NLN, Praha 2012, str. 400–402.

Tabulka č. 2 – Seznam konfiskátů lichtenštejnských občanů v ČSR v roce 1945²³

	Jméno	Poznámka
1	Baronka Hedwig von Berg un Wurmbrand-Stuppach	pozemky v Šahách a Drienovu, 2 900 ha
2	Dr. Albert Bloch	bankovní aktiva
3	Ida Brändle	podíl v hotelu Zlatý lev v Karlových Varech
4	Marie de Charmant	20 % akcií v Šuranském cukrovaru
5	Pierre de Charmant	společný podíl s č. 4
6	Baronka Antonia von Falz-Fein	šperky, bankovní vklad v Novém Městě nad Váhom
7	Maria von Frankl	50% podíl v otcovském zámku a pozemcích ve Velkých Šarovicích
8	Gertrud Hartmann	50% podíl v rodinném podniku Josef Hilpert Glasperlenfabrik v Nové Vsi nad Nisou
9	Dorothea vo Janotta	zámek a statek Štěplovec, bankovní aktiva, státní dluhopisy, stříbro
10	Baron Johann Alexander von Königswarter	zámek a statek Šebetov, 4 000 ha, bankovní aktiva, šperky
11	Princ Alois z Liechtensteinu	zámek a statek Velké Losiny, 5 800 ha, cenné papíry, podíly na 9 firmách
12	Kníže František Josef II. z Liechtensteinu	cca 69.000 ha, zámky Lednice, Valtice ad., cenné papíry, bankovní vklady, umělecká díla, 10 firem a podíly v 26 firmách
13	Princ Bedřich z Liechtensteinu	cenné papíry
14	Princezna Irma z Liechtensteinu	cenné papíry
15	Princ Emanuel z Liechtensteinu	společně s bratrem Janem zámek a statek Nové Zámky (Zahrádky), 2 000 ha
16	Princ Jan z Liechtensteinu	společně s bodem 15
17	Princezna Ludmila z Liechtensteinu	pozemky v Mělníku-Pšovce, Hoštejně, Čížově, celkem cca 5 300 ha
18	Princezna Olga z Liechtensteinu	pozemky a budovy na Vambersku, cenné papíry, bankovní aktiva
19	Franziska Näscher	nemovitost v Opavě
20	Dr. Hans Nissl	společně s bodem 21, nájemní dům v Českých Budějovicích, cenné papíry
21	Renate Nissl	společně s bodem 20

²³ Peter Geiger, Všichni vyvlastnění lichtenštejnští občané, Kde, co, kdo? Co se stalo s vyvlastněnými majetky?, in Časopis Matice moravské, ročník CXXXII/2013, Supplementum 6, str. 184–189.

22	Alfred Nitsche	společně s bodem 23 a 24, nemovitost v Karlových Varech, statek v Horním Slavkově, továrna na žiletky
23	Melanie Nitsche	společně s bodem 22 a 24
24	Günter Nitsche	společně s bodem 22 a 23
25	Harriet Nottebohm	cenné papíry, společně s bodem 26
26	Hermann Nottebohm	společně s bodem 25
27	Baronka Marie von Reitzes-Marienwert	akciový podíl v cukrovaru v Nitře
28	Adolf Risch	obchod s dřevem a uhlím v Piešťanech
29	Gertrud Schädler	cenné papíry
30	Stefanie Marianne Schädler	cenné papíry
31	Albin Seemann	nemovitost v Bratislavě, vkladní knížka
32	Peter Seemann	totéž s bodem 31
33	Minka Strauss	majetkový podíl na statku Štrkovec, Šoporňa, 828 ha
34	Olga Tomala	obligace, akcie
35	Anton Wanger	cenné papíry, automobil Škoda
36	Antonie Weiss	bankovní aktiva v Jablonci nad Nisou
37	Hrabě Ferdinand Wilczek	akciové podíly v důlních podnicích na Ostravsku
38	Hraběnka Mignon Wurmbbrand-Stumpach	společně s bodem 1

Licoměrnost československých úřadů

V čele správy lichtenštejnských majetků byl i za protektorátu Čech, JUDr. František Svoboda, jehož úřad sídlil v Olomouci. Naprostou většinu knížecích zaměstnanců tvořili Češi (191 z 215), na ústředním ředitelství pracovalo 12 Čechů a 11 Němců.²⁴ Princ Karel Alfréd mnohokrát intervenoval ve prospěch českých zaměstnanců u protektorátních a německých úřadů včetně gestapa. Lichtenštejnská správa vědomě ignorovala některá okupační nařízení a např. vyplácela mzdy zaměstnancům odsouzeným za protinacistickou činnost a jejich rodinám vyplácela finanční podporu. Přesto komunisty ovládané poválečné instituce lživě tvrdily (jak bylo v té době zvykem), že knížecí správa byla plná nacistů.

²⁴ Václav Horčíčka, Lichtenštejnové v Československu, str. 85.

Horšící se situace přiměla v červnu 1945 vrchního ředitele Františka Svobodu k návštěvě sekčního šéfa ministerstva zemědělství Jiřího Kotátka (za války byl v Moskvě). Ten Svobodovi řekl, že vláda je připravena jmenovat národního správce, který ukončí anarchii v ústředním ředitelství v Olomouci, kde dosud pracují i Němci. Svobodovy námitky odmítl se slovy: „Právní stav nás nezajímá, neřešíme ho, je to záležitost ministerstva zahraničí. Zůstáváme pevní bez ohledu na to, že vlastník je příslušníkem neutrálního státu, suverénem a že v jeho prospěch intervenují západní strýčkové.“²⁵

Právní rozbor ministerstva zahraničí ze 7. listopadu 1945 ale považoval vyvlastnění majetku knížecího rodu bez náhrady za neudržitelné a předpokládal, že Československo bude muset Liechtensteinům zaplatit finanční náhradu. Sympatie jim vyjadřovali národní socialisté. Koaliční partneři komunistů v Národní frontě si ale kvůli Liechtensteinům nechtěli pálit prsty. Z mnoha dochovaných dobových písemností československých úřadů je vidět, že si byly dobře vědomy nezákonnosti postupu, a ministerstva zahraničí i financí počítala s odškodněním lichtenštejnských občanů. To ale kategoricky odmítala komunisty ovládaná ministerstva vnitra a zemědělství.

Nakonec ale, po interních právních analýzách, intervencích švýcarského vyslance a názoru ministerstva spravedlnosti a referentů Nejvyššího správního soudu, v únoru 1948 československé úřady dospěly k závěru, že lichtenštejnské občany bude nutné přece jen finančně odškodnit. Jednalo se jen o výši odškodnění. Komunistický převrat tomu ale zabránil.

Hodnota zkonfiskovaného majetku Liechtensteinů v ČSR byla v roce 1945 odhadnuta poradci Liechtensteinů na 343,5 milionu švýcarských franků (bez uměleckých děl), z toho 290 milionů tvořil pozemkový majetek.²⁶ Československé úřady odhadovaly odškodnění všech lichtenštejnských občanů na 20–30 milionů švýcarských franků.

Příznačné je, že s občany neutrálního Lichtenštejnska se nejednalo spravedlivě, jak ukazuje odlišná praxe československých úřadů u občanů Švýcarska, USA a dalších států, kteří hovořili německým jazykem. U občanů těchto zemí se jejich německá národnost ignorovala. Podle oběžníku ministerstva vnitra č. 5 z 25. 8. 1945 byly úřady upozorněny, že např. u občanů Švýcarska se rozlišuje pouze jedna národnost, a to švýcarská, a mateřský jazyk nemá podle místních zákonů žádný význam (ačkoliv se dodnes rozlišují čtyři jazyky a národnosti, včetně německé).²⁷ Paradoxní je, že občané Rakouska se později dočkali odškodnění za zkonfiskované majetky, ačkoliv měli německou národnost a muži bojovali v ozbrojených silách Třetí říše (pokud se neprovinili proti ČSR).

²⁵ Ondřej Horák, Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním, str. 141.

²⁶ Václav Horčíčka, Lichtenštejnové v Československu, str. 153.

²⁷ Tamtéž, str. 129.

Stížnost vládnoucího knížete Františka Josefa II. na rozhodnutí Zemského národního výboru v Brně ze dne 16. ledna 1946 o konfiskaci zemědělského majetku měla být Nejvyšším správním soudem rozhodnuta v květnu 1947. Předpokládalo se, že Nejvyšší správní soud (NSS) konfiskaci zruší, proto komunistický ministr zemědělství Ďuriš osobně požádal NSS o odročení veřejného projednání stížnosti knížete na rok 1948.²⁸ Po tzv. Vítězném únoru byla jednání československých úřadů o finanční náhradě pochopitelně zastavena. Soudci Nejvyššího správního soudu byli penzionováni a nahrazeni soudci loajálními komunistickému režimu. Proto nebylo překvapující, že soud v novém složení na neveřejném zasedání v Bratislavě dne 21. listopadu 1951 stížnost knížete Františka Josefa II. zamítl.

Bylo zřejmé, že pro Liechtensteiny není v Československu místo (stejně jako pro Schwarzenbergy a další šlechtické rody). Úřady je považovaly za Němce, i když třeba trpěli pod nacistickým útlakem.

Je možné jen souhlasit s názorem Dr. Ondřeje Horáka, který ve své disertační práci v roce 2007 napsal: „...i kdyby se *Lichtenštejnové* aktivně účastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, přesto by to jejich majetek zachránilo jen dočasně. Bezpochyby by byl přijat speciální lichtenštejnský zákon – obdoba takzvaného *lex Schwarzenberg*“.²⁹ Konfiskace a vyvlastňování se po roce 1945 staly v ČSR normou. Jejich logickým pokračováním byly masové konfiskace, znárodnění a násilné združstevňování majetku a perzekuce statisíců československých občanů, stovky popravených a více než 40 let nesvobody.

Konfiskace majetku Liechtensteinů v ČSR znamenala okamžitou ztrátu 80 % majetku, což dopadlo na rozpočet rodu i na financování státního rozpočtu Lichtenštejnska. Majetek rodu v Rakousku byl těžce poškozen, a navíc do roku 1955 ležel v sovětské okupační zóně. Kníže František Josef II. byl v 60. letech nucen prodat část pozemků v Rakousku a některá cenná umělecká díla.

Z vážných finančních problémů se Lichtenštejnsko a Liechtensteinové dostali až koncem 60. let 20. století díky hospodářským reformám podporujícím rozvoj průmyslu.³⁰ Ten se stal motorem růstu životní úrovně v zemi. Po roce 1970 se podařilo dát do pořádku i majetek rodu v Rakousku, které byly poškozeny válečnými událostmi a sovětskou okupační správou (např. zničený a vyrabovaný zámek Neue Liechtenstein u Vídně).

²⁸ Tamtéž, str. 144–151.

²⁹ Ondřej Horák, *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*, str. 145.

³⁰ Marek Vařeka, *Lichtenštejnsko*, str. 133–136.

Hrad Vaduz stojí na skále nad stejnojmenným hlavním městem Lichtenštejnska, obklopeným ze všech stran alpskými vrcholy.

Od vzájemného neuznání k obnovení diplomatických styků

Nezákonná konfiskace majetku občanů Lichtenštejnska v ČSR byla příčinou přerušení diplomatických styků na více než 60 let. Byla to světová rarita. Komunistický režim dokonce do 60. let bránil členům knížecí rodiny v návštěvách jejich rodinné hrobky ve Vranově u Brna (oprava chátrající hrobky bude dokončena na náklady knížecí rodiny na podzim 2015; stát bude okolo 30 milionů korun). Kníže František Josef II. již nikdy svou rodnou zemi nenavštívil a na chátrající zámek Valtice se občas podíval jen z rakouského pohraničí.

Po sovětské okupaci Československa v srpnu 1968 se ve Vaduzu konala 23. srpna 1968 protestní demonstrace proti tomuto aktu agrese za účasti korunního prince Hanse-Adama II., jeho manželky Marie, předsedy vlády a předsedy zemského sněmu. Lichtenštejnsko poté poskytlo azyl uprchlíkům z Československa (do listopadu 1968 to bylo 25 osob).³¹

Vzájemné kontakty obou zemí byly sporadické. Československo nemělo zájem řešit majetkové otázky.

³¹ Václav Horčíčka, *Lichtenštejnové v Československu*, str. 180.

Oba státy se nepřímou uznaly podpisem závěrečného aktu Helsinské konference z roku 1975, jehož signatáři prohlašovali, že se navzájem uznávají v současných hranicích. Jednání o obnovení diplomatických styků započala až v roce 1990. Lichtenštejnsko kladlo jako podmínku jednání o restituci zkonfiskovaného majetku, což československá strana odmítla. V roce 1991 lichtenštejnská vláda neúspěšně protestovala proti zahrnutí majetku občanů své země do privatizace.

Když Česká republika koncem roku 1992 požádala všechny státy světa o své uznání a navázání diplomatických styků (od 1. 1. 1993), Lichtenštejnsku navrhla, že knížectví uzná, ale až od roku 1993.³² Byl to v diplomacii velmi neobvyklý až nezdvorný požadavek, protože Lichtenštejnsko je nejen jedním z nejdéle nepřetržitě existujících suverénních států (od roku 1806), ale Československo ho uznalo již v roce 1938 a Česká republika jako právní nástupce přebírá jeho práva i závazky. Lichtenštejnsko tento „návrh“ odmítlo.

Novým impulzem k jednání o obnovení diplomatických styků se stala dohoda členských zemí Evropské unie o uzavření dohody o zabránění dvojího zdanění s Lichtenštejnskem. Černínský palác proto musel jednat s Vaduzem o navázání diplomatických styků a o uzavření uvedené dohody. V květnu 2009 vydalo Ministerstvo zahraničních věcí České republiky tiskové prohlášení, ve kterém vyjádřilo zájem navázat diplomatické styky s Lichtenštejnskem, ale bez jakýchkoli předběžných podmínek.

8. 9. 2009 bylo v Praze podepsáno ministry zahraničních věcí České republiky a Lichtenštejnska, Janem Kohoutem a Aurelií Frickovou, memorandum o budoucí spolupráci. Diplomatické styky byly konečně obnoveny. Lichtenštejnská ministryně současně prohlásila, že její země se nevzdává nároků na restituci majetku svých občanů.³³ Kníže Hans-Adam II. od roku 2009 opakovaně prohlašuje, že se nároků na restituci zkonfiskovaného majetku nevzdává, a doufá, že Česká republika ho jednou občanům jeho státu vrátí.

Od roku 2009 se česko-lichtenštejnské bilaterální vztahy úspěšně rozvíjejí. Kromě obchodních kontaktů, které se velmi dobře vyvíjely již před tím, se jedná především o mezinárodní spolupráci a oblast kultury. Např. v roce 2010 Lichtenštejnské muzeum zapůjčilo cenná díla a dokumenty na výstavu *Klasicismus a biedermeier*, která se konala v Praze, poskytlo zápůjčky pro zámky Valtice a Lednice nebo v roce 2014 zapůjčilo Muzeu hlavního města Prahy pro výstavu *Rudolfínští mistři* cenný portrét mladého císaře Rudolfa II., který společnost *Liechtenstein Collections* nedávno zakoupila v aukci.

³² Pavel Juřík, *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů*, str. 150.

³³ Václav Horčíčka, Drahomír Suchánek, Jan Županič, *Dějiny Lichtenštejnska*, str. 199–200.

V září 2014 byla mezi Českou republikou a Lichtenštejnskem podepsána smlouva o zabránění dvojího zdanění. Při této příležitosti se Lichtenštejnsko představilo na *Lichtenštejnském dni* na Univerzitě Karlově v Praze jako moderní země se staletými vazbami na české země. Delegace Czech Top 100 v říjnu 2014 navštívila knížectví a seznámila se s jeho ekonomikou a školstvím.

Vlády obou zemí se již v září 2009 dohodly na vytvoření společné **česko-lichtenštejnské komise historiků**, která dostala za úkol analyzovat téměř 800 let společné historie České republiky a rodu Liechtensteinů. Komise pracovala v letech 2011–2013 a její členové měli přístup do všech českých a lichtenštejnských archivů. Výsledkem její práce jsou podrobné analýzy a *souhrnná zpráva*, které byly publikovány v letech 2012–2014. Téměř sedm desítek historiků, právníků a odborníků z dalších oborů zhodnotilo vzájemnou historii jako vysoce prospěšnou pro obě strany.

Podařilo se také vyjasnit tradiční stereotypy a klišé (jako např. osobnost knížete Karla I.) nebo sporné otázky týkající se konfiskace majetku lichtenštejnských občanů v roce 1945 a následná jednání československých úřadů a soudů do roku 1951. Jak ale na závěrečné schůzi komise historiků, která se konala 22. 9. 2014, řekl její spolupředseda prof. PhDr. Tomáš Knoz, Ph.D., z Masarykovy univerzity v Brně: „Historici mohou přinést pravdivý obraz historie, dostanou-li k tomu prostor jako v tomto případě, ale dějiny a jejich důsledky změnit nemohou. K tomu jsou povoláni politici.“

Současnost Lichtenštejnska a rodu Liechtensteinů

Současným vládnoucím lichtenštejnským knížetem je od roku 1989 **Hans-Adam II.** (* 1945), kníže opavský a krnovský, hrabě z Rietbergu. Roku 1967 se oženil s **Marií Aglaě, hraběnkou Kinskou z Vchynic a Tetova** (* 1940 Praha). Z jejich manželství se narodili tři synové a jedna dcera, následníkem trůnu je korunní princ **Alois** (* 1968), který si vzal za manželku vévodkyni Sofii Bavorskou. Princ Alois má tři syny a jednu dceru, budoucím korunním princem bude jeho nejstarší syn **Josef Wenzel** (* 1995). **Jejich Jasnosti vládnoucí kníže z Liechtensteinu Hans-Adam II. a jeho manželka**

kněžna Marie (rozená hraběnka Kinská)

Kníže Hans-Adam II. se výrazně zasloužil o hospodářský vzestup Lichtenštejnska v 80.-90. letech 20. století, který trvá dosud. Kníže také reorganizoval správu rodinného majetku a jeho uměleckých sbírek (jedna z největších a nejvýznamnějších soukromých uměleckých sbírek na světě). V Rakousku rod vlastní okolo 15 000 hektarů půdy, dva paláce ve Vídni, hrad Liechtenstein a zámek Wilfersdorf s proslulým vinařstvím. V letech 2000–2013 byly oba vídeňské paláce nákladně rekonstruovány (náklady dosáhly celkem cca 2 miliard Kč) a zpřístupněny veřejnosti. V Lichtenštejnsku vlastní jen 140 hektarů půdy (především lesy a vinice) a hrad Vaduz.

Rodina má velké zkušenosti se správou památkových objektů a dalších nemovitostí. Do jejího majetku patří také lichtenštejská banka LGT Bank, která má na tři desítky poboček ve 14 zemích světa (např. Švýcarsko, Rakousko, Velká Británie, Irsko, USA, Spojené arabské emiráty, Hongkong, Singapur). Významné aktivity mají Liechtensteinové v zemědělství a lesnictví v Rakousku a vlastní společnost na rýžová semena RiceTec, která je aktivní ve Spojených státech amerických, Jižní Americe a Indii.

Lichtenštejnsko je konstituční monarchií postavenou na parlamentních a demokratických základech, s přímou demokracií (referenda, zákonná iniciativa). Hlavou státu je vládnoucí kníže z rodu Liechtensteinů. Vláda má pět členů, zemský sněm 25 poslanců. Lichtenštejnsko má rozlohu 160 km² a 37 000 obyvatel (1/3 tvoří cizinci), kteří se těší jedné z nejvyšších životních úrovní na světě (158 976 USD, 2013, tj. 8× více než v České republice). V roce 1945 knížectví mělo jen 12 000 obyvatel.

Knížectví přispívá na mezinárodní pomoc 2x štedřeji, než je průměr členských zemí OECD (0,75 % HDP v roce 2012). Lichtenštejnsko také participuje jako donátor na tzv. Norských фондах a фондах EEA.

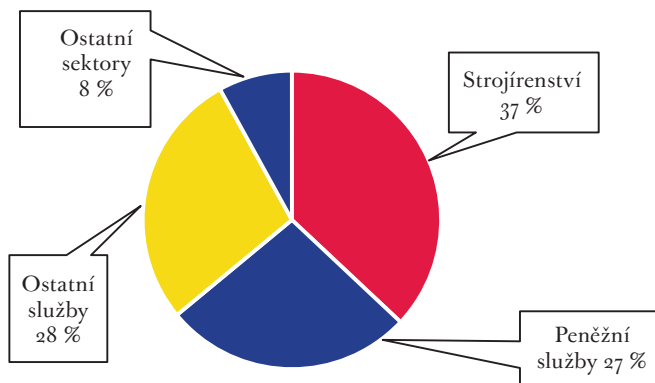
Tři generace Liechtensteinů v roce 2014: zleva korunní princ Alois (od roku 2004 je úřadující hlavou státu), vládnoucí kníže Hans-Adam II. a jeho vnuk a budoucí korunní princ Josef Wenzel

Lichtenštejnsko je členem OSN, OBSE, Rady Evropy, WTO, GATT a řady dalších mezinárodních organizací. Diplomatické styky udržuje s 90 státy, 30 zemí má v Lichtenštejnsku konzulární zastoupení (ČR plánuje otevřít honorární konzulát). Knížectví má v zahraničí 8 velvyslanectví a stálých misí a 8 honorárních konzulátů. V ostatních zemích mohou jeho diplomatické a konzulární zájmy zastupovat velvyslanectví a konzuláty Švýcarska.

Výborně organizovaná státní správa a samospráva, nízká daňová zátěž a podpora vzdělání a vědy přispívají k rozvoji hospodářství. Lichtenštejsko zaměstnává 36 000 pracovníků, z nichž více než 50 % denně dojíždí za prací z Rakouska, Švýcarska, a dokonce i Německa. Dalších 30 000 pracovníků zaměstnávají lichtenštejské firmy v zahraničí (v ČR cca 220 zaměstnanců).

Více než 37 % HDP tvoří špičkový průmysl a strojírenství³⁴ a řada zdejších firem patří mezi světové značky (např. HILTI, Hoval, ThyssenKrupp Presta). Lichtenštejsko je, možná překvapivě, jednou z nejvíce high-tech průmyslových zemí na světě. Podíl průmyslu na HDP je vyšší než např. v Německu (28 %) nebo Rakousku (28,7 %). Okolo 27 % HDP tvoří finanční služby (banky, pojišťovny) a 28 % další služby (obchod, poradenství atd.). Od roku 2010 Lichtenštejsko patří mezi první země, které implementovaly mezinárodně respektované standardy OECD týkající se spolupráce v oblasti daní.

Průměrný měsíční plat v zemi činil v roce 2012 6 380 švýcarských franků, nejvyšší platy měli pracovníci ve školství (9 365 CHF), protože politici považují kvalitní vzdělání za základní podmínku budoucího úspěšného rozvoje Lichtenštejska. Jeho občané mohou studovat na středních školách nebo na Lichtenštejské univerzitě v knížectví nebo na školách ve Švýcarsku, Rakousku a v dalších zemích.

Struktura hospodářství Lichtenštejska (HDP v %, 2011).

³⁴ Liechtenstein in Figures 2015, Office of Statistics, Principality of Liechtenstein.

Použitá literatura

Beattie David, *Liechtenstein, A Modern History*, I. B. Tauris, London 2004.

Cornwell John, *Hitlerův papež, Tajný příběh Pia XII.*, BB/art, Praha 2009.

Geiger Peter, Knoz Tomáš, Fučíková Eliška, Horák Ondřej, Horel Catherine, Kräftner Johann, Winkelbauer Thomas, Županič Jan, *Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a současnosti, souhrnná zpráva česko-lichtenštejnské komise historiků*, Matice moravská, Brno 2014.

Horák Ondřej, *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním, příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Libri, Praha 2011.

Horčíčka Václav, *Lichtenštejnové v Československu*, Agentura Pankrác, 2014 .

Horčíčka Václav, Suchánek Drahomír, Jan Županič, *Dějiny Lichtenštejnska*, NLN, Praha 2011.

Horčíčka Václav, *Vyvlastnění majetku knížete Františka Josefa II. von und zu Liechtenstein v Československu v roce 1945 a jeho dopad na československo-lichtenštejnské vztahy v poválečném období*. In: *Šlechtic v Horním Slezsku, Szlachcic Na Górnym Śląsku*, Universitas Ostraviensis, Uniwersytet Śląski v Katowicach, 2011 .

Juřík Pavel, *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů*, Libri, Praha 2009.

Juřík Pavel, *Dominia Smiřických a Liechtensteinů v Čechách*, Libri, Praha 2012.

Liechtenstein in Figures 2015, Office of Statistics Principality of Liechtenstein

Vařeka Marek, Zářícký Aleš eds., *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone – Annotation der internationalen wissenschaftlichen Konferenz*, Universität Ostrava – Liechtensteinisches Lan 2013 .

Vařeka Marek, *Lichtenštejnsko*, Libri, Praha 2011.

Wilhelm Gustav, *The Journey of the Liechtenstein Gallery from Vienna to Vaduz*, Prestel Verlag, Vienna 1998.

Županič Jan, *Židovská šlechta podunajské monarchie*, NLN, Praha 2012.

Periodika a další prameny:

Časopis Matice moravské ročník CXXXI/2012, Supplementum 3, 2012 .

Časopis Matice moravské ročník CXXXII/2013, Supplementum 4, 5, 6, 2013 .

www.liechtenstein.li

Fotografie: archiv autora, Sammlungen des Fürsten von und zu Liechtenstein Vaduz-Wien, Wikipedia Commons, www.liechtenstein.li, www.hrad.cz

Doporučená literatura a zdroje informací na internetu:

Geiger Peter, *Krisenzeit, Liechtenstein in den Dreissigerjahren, 1928–1939*, Vaduz-Zürich 1997 .

Geiger Peter, *Kriegszeit, Liechtenstein 1939 bis 1945*, Vaduz-Zürich 2010 .

Hans-Adam II. z Liechtensteinu, *Stát ve třetím tisíciletí*, Grada Publishing, Praha 2011.

Kordiovský Emil, *Lednicko-valtický areál a jeho památky*, Europrinty, 2003 .

Kraftner Johann, *The Collections, Liechtenstein Museum Vienna*, Prestel Publishing, 2004.

Krejčířík Přemysl, Zatloukal Ondřej, *Lednicko-valtický areál*, Foibos, Praha 2012.

Kuthan Jiří, *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*, NLN, Praha 2014.

Vařeka Marek, *Jan Adam I. z Liechtensteina, ekonom, politik a mecenáš*, katalog výstavy, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostrava 2012.

www.hs-liechtenstein.cz

www.liechtenstein.li

www.fuerstenhaus.li

www.liechtensteincollections.at

www.liechtenstein-business.li

www.palaisliechtenstein.com

www.tourismus.li

www.philatelie.li

www.mzv.cz

www.psli.cz

Historický spolek Liechtenstein

info@hs-liechtenstein.cz

www.hs-liechtenstein.cz